

YHTEISKUNNALLINEN VÄKIJUOMAKYSYMYS EILEN JA TÄNÄÄN

HISTORIALLINEN TAUSTA

Toisen maailmansodan jälkeen alkoholin kulutuksen kasvuaalto huuhtoi yli koko tilastoidun maailman. 80-luvulle tultaessa kasvu kuitenkin oli useimmissa maissa taittumassa ja kulutus kääntyi laskuun; viinimaissa aleneminen oli alkanut jo paljon varhemmin. Suomi kuului poikkeuksiin, ja meillä kulutus kasvoi aina vuoteen 1990 asti. Viimeksi kuluneina vuosikymmeninä alkoholin kulutuksen johtomaan Ranskan ja Suomen välinen tasoero on kaventunut 15 litrasta (1961) 5 litraan (1993) puhdasta alkoholia asukasta kohti. Silti harvat suomalaiset ovat tietoisia siitä, että ennen lamaa Helsinki oli märempi kuin Pariisi, mutta totta se on: Helsingin seudulla juotiin 80-luvulla enemmän kuin Pariisin seudulla. Kummankin maan kehityksen takana on erilainen dynamiikka. Alkoholin kulutuksella on Ranskassa ja Suomessa erilainen kulttuurinen merkkiarvo. Suomessa on ajantasaista ja nykyaikaista juoda, ja sen vuoksi pääkaupunkiseutu on kulutustilastojen kärjessä. Ranskassa alkoholin käyttö on vanhakantaisista, ja keskiluokat ja kaupunkilaiset juovat vähemmän kuin työläiset ja maalaiset.

Kulutuksen kasvun myötä pitkäaikaisen juopottelun aiheuttamat terveyshaitat ovat Suomessa kasvaneet nopeasti. Alkoholimaksakirroosikuolleisuus on nelinkertaistunut vuodesta 1977 (2,3/100 000) vuoteen 1992 (9,7/100 000). Häkellyttävintä on, että Helsingin maksakirroosikuolleisuus tätä nykyä on korkeampi kuin Ranskan. Silti kertakäyt-

töön liittyvät konfliktit ja haitat ovat meillä yhä edelleen merkittävin alkoholiongelma.

Etelämpänä Euroopassa viinin viljely ja oluen valmistus ovat olleet suhteellisen tehokas tapa tuottaa kaloreita. Pohjoismaiden ilmastossa alkoholijuomat eivät ole voineet olla osa arkista ruokavaliota. Alkoholijuomat ovat meillä olleet ylellisyyshyödyke ja päihde, mutta eivät vain meillä. Alkoholi on ensisijaisesti päihde paitsi protestanttisessa Pohjolassa myös ortodoksisella Venäjällä ja katolisessa Puolassa ja Meksikossa.

Se, että alkoholi jossakin kulttuurissa on päihde, ei ole osoitus raakalaisuudesta tai hillittömyydestä. Amerikan kampuksilla poltetaan yleisesti kannabista eikä tietenkään maun tai kaloriarvon vuoksi vaan siksi, että kannabis muuttaa tajuntaa. Silti kannabiksen käyttö voi olla hillittyä, säädeltyä ja sosiaalistakin. Vastaavasti alkoholin päihdekäyttö voi olla hillittyä, hallittua ja hauskaa, varsinkin jos sattuu olemaan nuori. Kulttuurisen ja sosiaalisen säätelyn kannalta on kuitenkin erityyppinen tehtävä kontrolloida päihdettä kuin kontrolloida ravintoaineen miellyttäviä oheisvaikutuksia.

Nykyisen hyvinvoinnin tasolla emme joudu laskemaan kaloriemme tuotantokustannuksia. Meillä olisi yhtä hyvin varaa juoda aterialamme viiniä kuin syödä trooppisia hedelmiä. Historia on kuitenkin läsnä meissä ja kulttuurissamme, syvemmällä kuin ensi aluksi uskossimmekaan.

Tavallisesti kun sanon, että suomalaiset juovat päihtyäkseen, joku kiirehtii vastaa-

maan, että hän kyllä on nähnyt pahoja ja sivistymättömiä suomalaisia Pietarissa tai Kanariansaarilla tai Helsingin metrossa. Näitä raakalaisia on kuitenkin vain vähän, ja koko ajan heidän lukunsa pienenee, kun kansamme kurkottaa kohti maailmaa ja Eurooppaa. Mutta koettakaamme irrottautua asetelmasta, jossa pannaan vastakkain hillitty mannermaisuus ja hillitön suomalaisuus. Kokeilkaamme sen sijaan ajatusmallia, jonka mukaan on kaksi erilaista juomakulttuuria, joiden kummankin edustajista osa juo vahingokseen ja osa juo tuottamatta suurtakaan vahinkoa itselleen tai muille. Tästä näkökulmasta seuraamatkojen sankarit ja uhrin ovat meidän yhteisen kulttuurimme sankareita ja uhreja, eikä tämä tarkoita, että juomakulttuurimme sinänsä olisi surkea tai väärä.

Eri maiden juomatavoissa on suuria eroja, ja alkoholin käytön kulttuuriset erityispiirteet elävät sitkeästi yli suurtenkin rakennemuutosten. Nämä erityispiirteet näyttävät olevan osa sitä etnisen ominaislaadun ydintä, joka muokkaantuu perheen ja pienryhmien vuorovaikutuksessa. Juomatavoissa tihtyvät kullekin kulttuurille ominaiset tavat jäsentää miehen ja naisen välinen suhde, luonnon ja kulttuurin vastakkaisuus, itsesäätelyn ja ulkoisen valvonnan suhde ja ylipäättään minän, peiliminän ja yhteisön väliset suhteet. Alkoholin käyttö on rakenteellisesti pinnallinen mutta kulttuurisesti syvä ilmiö.

Suomalainen juomatapa ei ole erillisasia, jota voisi korjata valtiollisella valistuksella, vaan osa suomalaisten tapaa suhtautua itseensä ja toisiinsa. Kulutustasoa on suhteellisen helppo säädellä valtiollisella politiikalla. Juomisen tapa sitä vastoin on pääosin valtiollisen ohjailun ulottumattomissa.

Alkoholipolitiikan höllentämisellä on kansan enemmistön tuki, ja itsekkin olen ilahtunut monista sen seurauksista. Aivan varmasti kesä-Helsinki terasseineen, kahviloineen on nykyisin eloisampi kaupunki kuin vielä 10 vuotta sitten. Totta on sekin, että monet ulkoilmaterassit tätä nykyä ovat houkuttelevampia kuin takavuosina, jolloin ne kaikki olivat ko-

vin pöhnäisiä. Juuri kesäkaupungin ilmeen muuttuminen on yksi syy siihen, miksi monet eivät halua uskoa tilastotietoja siitä, että suomalaisten juomatapojen ydin on säilynyt ennallaan.

Pohjoismaissa ennalta ehkäisevä ja rajoitettava alkoholipolitiikka oli osa suurta historiallista hanketta, osa hyvinvointivaltioprojektia. Alkoholipoliittisia rajoituksia tosin alettiin lieventää kautta teollistuneen maailman jo siinä vaiheessa, kun hyvinvointivaltion yleinen rakentaminen vielä oli hyvässä vauhdissa. Aluksi lieventämisen moottorina olivat väestön mielipiteiden muuttumisen lisäksi, ennen kaikkea kunkin maan sisäiset taloudelliset etupyrkimykset, siis kunkin maan sisäiset alkoholin tuotantoon ja kauppaan ja semminkin matkailuun ja hotelli- ja ravintolatoimintaan liittyvät intressit. Alkoholielinkeinot saivat lisää liikkumatilaa, mutta niiden protektionistinen säätely jatkui.

80-luvun mittaan alkoholipoliittisiin rajoituksiin kohdistuvat paineet muuttivat luonnettaan, ja kotimaisten elinkeinointressien tueksi tulivat kansainväliset markkinavoimat. Tiukkaa alkoholipolitiikkaa harjoittaneiden maiden järjestelmiä ravistelivat ennen kaikkea taloudellinen yhdentyminen ja kansainvälinen kilpailu.

Alkoholia käsitellään kautta Euroopan entistä useammin vain yhtenä terveystorjintana muiden rinnalla. Samalla tavoin kuin Suomessa entisen raittius- ja alkoholiosaston tehtäviä nykyisin hoitaa ehkäisevän sosiaali- ja terveyspolitiikan osasto, samalla tavalla Ranskan alkoholiongelmien ehkäisytoimisto on muutettu yleisen ehkäisevän kansanterveysjärjestön toimistoksi.

Pekka Sulkunen on kuvannut ongelmien jäsentämistavoissa tapahtuneita muutoksia sanomalla, että syylähtöisistä politiikoista siirrytään oirepolitiikkoihin. Enää ei ole erillistä alkoholipolitiikkaa, rasvapolitiikkaa tai tupakkapolitiikkaa vaan syövänestämispolitiikkaa, sydäntautienestämispolitiikkaa tai tapaturmien ehkäisyä politiikkaa. Toisesta näkökulmasta tämä merkitsee, että kaikkia elä-

mäntäpariskejä pyritään käsittelemään yhdessä.

UUSI ALKOHOLILAKI

Vielä on ennenaikaista arvioida vuoden vaihteessa voimaan tulleen uuden alkoholilain vaikutuksia. Tammi–heinäkuun tilastot tosin osoittavat, että alkoholin kokonaiskulutuksen vuodesta 1990 jatkunut ja lamasta johtunut lasku on kääntynyt parin kolmen prosentin nousuksi. Näin pientä nousua selittämään ei kuitenkaan tarvita alkoholilain muutoksia, sillä alkoholijuomien reaalihinnat ovat hiveneron laskeneet, samalla kun yksityinen kokonaiskulutus on kasvanut.

Kaikkiaan uusi laki ei kovin paljoa lisännyt alkoholin saatavuutta. Isompi merkitys on ehkä sillä, miten se vaikuttaa alkoholipoliittisiin voimasuhteisiin.

Uusi laki siirsi kaiken alkoholihallinnon suoraan valtiolle ja jätti alkoholiyhtiön puhtaaksi liikeyritykseksi. Sinänsä ratkaisu on järkevä ja vastaa yleisiä hallintoperiaatteita. Uusi työnjako aiheuttaa kuitenkin siirtymähankauksia.

Eduskunta teki hallituksen esitykseen eräitä lisähöllennyksiä. Kovin isoa vähittäismyyntimonopolin murentumista ei merkitse se, että tilaviinejä saa myydä valmistuspaikan yhteydessä. Se voidaan kuitenkin tulkita kotimaisen viininvalmistuksen suosimiseksi ja antaa siten EU:lle uuden syyn puuttua alkoholipoliittikkaamme. Viinitiloista saimme myös uuden pienen mutta ärhäkän painostusryhmän.

Eduskunnan tahdon mukaan pantiin myös vapaaseen myyntiin kaikki keskioluen vahvuiset alkoholijuomat, jotka on valmistettu käymisteitse. Tämäkään ei itsessään ole iso muutos, vaikka siidereistä on tullut suosittuja ja vaikka muiden kuin mallasjuomien osuus elintarvikeliikkeiden sataprosenttisen alkoholin myynnistä kohosi tammi–heinäkuussa noin 4 prosenttiin.

Vastoin hallituksen esitystä eduskunta

myös salli mietojen alkoholijuomien mainonnan. Ydinkysymys ei tässä ole mainonnan välittömissä kulutusvaikutuksissa. Tärkeämpää on, että mainonta päästää mainostoimistot ja joukkotiedotuksen osille alkoholimarkoista. Mainonta on siten alkoholielinkeinoille uusi yhteiskunnallinen resurssi.

Kaikkiaan lienee ennakoitavissa, että uusi alkoholilaki pikemmin lisää kuin vähentää paineita kohti alkoholipoliitiikan jatkuvaan väljentämistä.

Ratkaisevassa asemassa kulutuksen tulevien kasvupaineiden kannalta on alkoholijuomien verotus ja sen mukana hintataso. Onhan arvioitu, että jos Suomen hintataso laskettaisiin EU:n keskitasolle, se merkitsisi alkoholin kulutuksen kasvua 2–3 litralla. Samalla valtion alkoholitulot laskisivat. Suomen EU-sopimusta koskevassa mietinnössään eduskunnan ulkoasiainvaliokunta piti mahdollisena, että ”valtion alkoholitulot laskevat vuosikymmenen loppuun mennessä nykyisestä ainakin 3–4 miljardia markkaa”.

Alkoholin hintoihin kohdistuvat paineet välittyvät Suomeen ennen kaikkea tullittoman tuonnin kautta. Siksi Suomen veropolitiikan ja tuontirajoitusten puolustaminen on alkoholipoliitiikan ydinkysymys.

Joka tapauksessa on mahdollista ja jopa todennäköistä, että Suomen alkoholin kulutus tulee seuraavina 10–15 vuotena ohittamaan Italian kulutuksen. Juomatapamme ovat muuttuneet ja muuttuvat yhä. Yhtä viinalittraa kohti tuotamme paljon vähemmän juopumuspidätyksiä kuin 50-luvulla. Silti alkoholin paikka suomalaisessa elämässä on yhä vielä tyystin toinen kuin Italiassa, ja kulutuksen kasvu tulee lisäämään sekä näkyviä että piileviä alkoholihaittoja.

ALKOHOLIMAINONTA

Eduskunnan jäljiltä mainontaa koskevat säännökset jäivät hyvin monitulkintaisiksi. Oli odotettavissa, että mainosten lainmukaisuus synnyttäisi monia tulkintakäyntejä, joissa

viranomaiset olisi helppo saada näyttämään pikkumaisilta niuhottajilta. Oli siten ennakoitavissa, että mainontakiistat uhkaisivat alkoholihallinnon yleistä uskottavuutta, ja sosiaali- ja terveydenhuollon tuotevalvontakeskus on nähnyt paljon vaivaa ylläpitääkseen epävirallisia yhteyksiä alkoholielinkeinoihin. Vastoin odotuksia mainonta ei olekaan nousnut julkiseksi kiistakysymykseksi, johtuipa se sitten tuotevalvontakeskuksen aktiivisuudesta tai siitä, että mainostajat ovat odottamassa otollisempaa tilaisuutta koetellakseen toden teolla lainsäädännön ja yleisen mielipiteen rajoja. Yhtä kaikki on merkilläpantavaa, että myös alkoholimainonnan volyymi on jäänyt pienemmäksi kuin ainakin itse olisin odottanut.

ALKOHOLIMATKAILU

Ongelmat eivät määriy ongelmiksi itsestään, vaan jonkun on ensin huomattava ne ja kiusaantuneisuuden on murrettava tiensä yhteiskunnalliselle esityslistalle. Tiedämme kaikki, miten merkittävästi joukkotiedotusvälineet vaikuttavat sosiaalisten ongelmien määrittelyyn.

Eri lehdet seuloivat kovin eri tavoin samaa todellisuutta. Kaakkois-Suomen paikallislehdet kirjoittivat viime kesän mittaan itärajan viinarallista varsin dramaattisesti. Esimerkiksi Uutisuoksi (18.7.95) otsikoi, että halpaviina näkyy jo kuolinsyytilastoissa, ja kertoo Imatran päihdeklinikan ohjaajan suulla, että ”klinikan vanhat asiakkaat ovat paljon pahemmassa kunnossa kuin aikaisemmin” ja että ”monet ovat kuolleet”. Helsingin Sanomat sitä vastoin säilytti ylhäisen tyyneytensä. Helsingin Sanomien otsikon (13.8.95) mukaan vapaa viina ei ole synnyttänyt uusia ongelmia, ja Lappeenrannan A-klinikan väen kerrotaan hämmästyneen sitä, että ”lomakauden loputtua ei väkeä ole tungeksinut ryyppyputken katkaisuun edes edellisten vuosien malliin”. Saman lähteen mukaan ”itäviinalla todennäköisimmin korvataan Alkosta osta-

matta jääneet pulloet eikä viinaa niinkään tuoda kotimaisten ostosten lisäksi”. Kovin erilaiselta näyttää naapurikaupunkien tilanne, vai johtuisiko ero siitä, että toinen lehti haluaa paisutella ja toinen vähätellä ongelmia?

Helsingin Sanomien mielenrauha ei siis ole järkkynyt, mutta pääkaupunginkin lehdistä ainakin Hufvudstadsbladet, Ilta-Sanomat ja Iltalehti ovat kirjoittaneet näyttävästi sekä julkisesta juopottelusta että itärajan ja Tallinnan alkoholimatkoista. Kuten useimmat lausuntojen antajat ministeri Terttu Huttu-Juntusen johdolla (Ilta-Sanomat 19.8.95) ovat korostaneet, kyse ei ole halusta palata rajoitettavaan alkoholipolitiikkaan. Silti on syytä panna merkille, että ensimmäistä kertaa hyvin moneen vuoteen sekä viranomaiset että lehdistö ovat nostamassa yhteiskunnalliselle esityslistalle asioita, joissa tähdätään alkoholijärjestelmän tiukennuksiin, olkoonkin että kysymys on vain vähäisestä hienosäädöstä eikä mielipideilmaston isosta taitteesta.

Vielä viime keväänä sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön yritykset säädellä alkoholijuomien tullitonta maahantuontia kaatuivat EU-säädösten tulkintaan. Syksyllä tuli tuntui tuskastuneen siihen, että alkoholimatkoilijat tukkivat raja-asemia. Tulliton alkoholituonti näkyy myös Kaakkois-Suomen Alkon myymälöiden liikevaihdon alentumisena ja sitä kautta verotulojen menetyksinä. Hallinnolliset ja fiskaaliset pyrkimykset luovat siten edellytyksiä sille, että EU:n mallioppilas Suomi edes yhdeltä nurkalta ryhtyy varjelemaan alkoholijärjestelmäänsä.

Vaikka tulliton tuonti kaventaa valtion tuloja, se ei välttämättä käy ristiin kotimaisten alkoholielinkeinojen pitkän aikavälin pyrkimysten kanssa. Alkoholien halpituonti kasvattaa paineita Suomen korkeata hintatasoa vastaan, ja alentuvat hinnat ovat omiaan lisäämään kysyntää. Hintojen alentuminen saattaa olla varsinkin Alkon etujen mukaista, sillä alemmalla hintatasolla Alko voi toivoa kasvattavansa omien tuotteittensa markkinaosuuksia.

Alkoholien kulutuksen ja alkoholihaittojen

tuleva taso riippuu olennaisesti hintapolitiikasta. Kestää vielä varsin pitkään, ennen kuin Keski-Euroopan EU-maiden alkoholin hinnat säteilevät paineita Suomen hintoja kohtaan. Siksi on alkoholipoliittinen ydinkysymys, onko hallituksella tahtoa tiukentaa itärajan ja Tallinnan verottoman matkailualkoholin säätelyä. Jos tahtoa ei ole eikä keinoja keksitä, kärsii myös Suomen uskottavuus, kun se neuvottelee siitä, että EU:n yleisiä säännöksiä alhaisempaa tuliaisrajoitusta jatketaan vuodesta 1997 eteenpäin.

JULKINEN JUOPOTTELU

Mielipideilmaston dynamiikan kannalta alkoholin käyttö julkisella paikalla saattaa olla vieläkin kiinnostavampi kysymys kuin alkoholimatkailu. Kun eduskunta hallituksen esityksen mukaisesti kumosi kiellon juoda alkoholia julkisella paikalla, asia nähtiin lähinnä symboliseksi. Ei liioin ole helppo arvioida, miten paljon tämän pykälän kumoaminen on vaikuttanut väestön tosiasialliseen käyttäytymiseen. Omien arkihavaintojeni mukaan meno Helsingin puistoissa ja juhlaillioissa oli jo vuosi sitten yhtä reippaan pitelemätöntä kuin viime kesänä, mutta eihän yhden ihmisen arkihavaintoihin voi luottaa. Lisäksi on totta, että täksi kesäksi erilaisiin kansanjuhlisiin myönnettiin poikkeuksellisen paljon tilapäisiä anniskelulupia, ja märät joukkojuhlat ovat omiaan lisäämään sekä juopottelua että sen näkyvyyttä. Oli lainmuutoksen tosiasiallisten vaikutusten laita miten tahansa, monilla paikkakunnilla sekä viranomaiset että arjen eläjät ovat huolestuneet puistojen ja katu-
jen rauhattomuudesta. On ennenäikaista sanoa, yltävätkö nämä huolet poliittiseksi tahdonmuodostukseksi asti, mutta mahdotonta se ei ole, varsinkin kun arkiväestön huolenkantajat voivat saada yllättäviäkin liittolaisia.

Kesäjuhlien tilapäiset anniskeluluvat myönnettiin usein urheiluseuroille ja muille järjestöille, joita kunnanisät ymmärrettävästi halusivat tukea. Kesäjuhlien olutvirrat ka-

vensivat siten varsinaisen anniskeluelinkeinon myyntiä kesän parhaana sesonkiaikana. Lisäksi vähittäismyynnin ja anniskelun raja hämärtyi sen kautta, että monin paikoin keskiolutmyymälöiden eteen pistettiin muutama tuoli ja ehkä pöytäkin janoisten asiakkaiden käyttöön. Julkisen juopottelun kiellon kumoaminen veti myös lähiöiden kesäporukoita entisistä metsänreunoistaan suoraan ostokeskuksen keskiolutkaupan liepeille, niin että yrittäjät alkoivat pelätä muiden asiakkaiden kaikkoamista. Taaskaan en osaa arvioida, miten isoja tosiasialliset muutokset ovat olleet. Siltä kuitenkin näyttää, että julkisesta juopottelusta eivät kannu huolta vain yksinäiset rouvasihmiset ja hiekkalaatikkolapsien isät ja äidit, vaan heidän huolelleen antaa poliittista pontta monien yrittäjien tuki.

Päihtyneiden säilöönotot ovat jatkuvasti ja jyrkästi vähentyneet aina vuodesta 1982 lähtien. Vähentyminen johtuu ennen kaikkea pidätyskäytännön muutoksista eikä niinkään julkisen juopumuksen harventumisesta. Poliisi on yhä vähenevässä määrin halunnut ohjata rajallisia voimavarojaan päihtyneiden kuljettamiseen, eikä yleinen mielipide ole sitä siihen painostanut. Tätä taustaa vasten on merkillepantavaa, että viime syksyn ja talven säilöönottoluvuissa on ensimmäistä kertaa pitkään aikaan selvänlaista kasvua. Joko julkinen juopottelu on selvästi lisääntynyt tai sitten poliisi on tiukentanut otettaan, joko omasta aloitteestaan tai paikallisten mielialojen vaikutuksesta.

Joku voi ihmetellä, miksi minä näin pitkään olen käsitellyt sellaisia yksityiskohtia kuin matkailualkoholi ja julkinen juopottelu. Vastaukseni on, että kaikkien alkoholipoliittisten keinojen käyttökelpoisuus ja vaikuttavuus riippuvat monenlaisten hallinnollisten, sosiaalisten ja taloudellisten pyrkimysten voimakkaimista ja että parhaiten alkoholin yhteiskunnallista dynamiikkaa voi eritellä yksittäiskysymysten kautta. Nyt on kuitenkin aika siirtää pohdinta hiukan yleisemmälle tasolle.

Valtiollisen alkoholipolitiikan höllentyminen on lisäämässä mielenkiintoa paikallista ennaltaehkäisyä kohtaan. Historiallisena välihuomautuksena voi todeta, että paikallistaso on kerran aikaisemminkin ollut alkoholipolitiikan tärkeä ponnahduslauta. 1800-luvulla raittiusliike ajoi monissa maissa ennen kaikkea kunnallista itsemääräämisvaltaa alkoholiasioissa voidakseen kuivattaa niitä alueita, joilla sen kannatus oli vahva; vasta tämän jälkeen asetettiin suoraan kansallista lainsäädäntöä koskevia tavoitteita. 1900-luvun alussa Hollannin äänestäjien tuntuva enemmistön pyrkimykset säätää tiukkoja valtiollisia alkoholirajoituksia kilpistyivät maan kaksikamarijärjestelmään. Käytännössä Hollannin maailmansotien välinen alkoholipolitiikka muotoutui yhtä tiukaksi kuin Suomen tai Ruotsin, mutta se toteutettiin kunnallistason kautta.

Tätä nykyä raittiusliike ei missään maassa ole vahva edes paikallisesti, mutta esimerkiksi Yhdysvalloissa alkoholiasenteissa on huomattavaa alueellista ja paikallista vaihtelua. Pohjois-Amerikassa on syntynyt paikallistutkimusten perinne, jossa eriateisen täsmällisin menetelmin ja asetelmin evaluoidaan alkoholihaittojen alueellista ennaltaehkäisy-politiikkaa. Kokeilut eivät rajoitu vain valistuskampanjoihin, vaan joukossa on yrityksiä tiukentaa valvontaa ja säädellä alkoholin saataavuutta.

Rinnasteisia piirteitä on Pohjois-Amerikan huumeepoliittisessa keskustelussa. Uuden lähestymistavan edustajat katsovat, että liittovaltion tasolla käytävä sota huumeita vastaan pitäisi julistaa hävityksi. Valtion tehtävänä pitäisi olla vain purkaa esteitä sen tieltä, että ihmiset voivat vapaasti kontrolloida omaa elinympäristöään. Yksi ehdolla ollut keino on antaa vanhemmille oikeus valita lastensa koulu siten, että se vastaa heidän näkemyksiään huumeista. Koulujen johtokunnille ja opettajille annettaisiin valtuudet ylläpitää niin tiukkaa huumeuria kuin vanhemmat

haluavat, ja vanhemmilla olisi oikeus lähettää lapsensa toiseen kouluun, jos he eivät ole tähän kuriin tyytyväisiä. Tämän ratkaisun varjopuolena on tietysti se, että uusi valinnan vapaus toteutuisi käytännössä vain suhteellisen hyvässä sosiaalisessa asemassa olevien perheiden kohdalla.

Päihdehaittojen ehkäisyn sosiaalinen dynamiikka muuttuu, kun siirrytään valtiollisesta lainsäädännöstä paikallistasolle. Aikoinaan raittiusliikkeen painostuksen tuloksina syntyneet alkoholipoliittiset järjestelmät ovat vuosien saatossa menettäneet ideologisen sisältönsä ja muuttuneet hallinnollisiksi asian tuntijabyrokraatioiksi. Alkoholipolitiikka on muuttunut joukkomittaista sitoutumista synnyttäneestä poliittisesta kiistakysymyksestä tekniseksi erityiskysymykseksi, josta kantavat huolta vain sosiaalipolitiikan ja kansanterveyden specialistit. Kun hallinnollinen koneisto kerran on saatu pystytettyä, se ei tarvitse väestön aktiivista tukea pysyäkseen käynnissä. Aivan toisentyypistä sitoutumista vaaditaan, ennen kuin jokin kysymys määritellään uudestaan yhteiskunnalliseksi ongelmaksi. Kun valtiolliset säätelyjärjestelmät purkautuvat, paikallistoiminnan käynnistäminen vaatii sen asteista moraalista mobilisointumista, että se myös helposti kääntyy moraaliseksi suvaitsemattomuudeksi.

Yksi kiinnostava mahdollisuus on, että alkoholikiistojen siirtyminen paikallistasolle myös korostaa miesten ja naisten erilaista suhdetta alkoholiin. Juominen on aina kuvastanut sukupuolten keskinäisiä suhteita, mutta taistelukentän maasto vaihtelee. 1800-luvun raittiusliike oli hyvin selvästi taistelemassa perheen puolesta kapakkaa vastaan, naisten valtapiirin puolesta miesten valtapiiriä vastaan. Yhä vielä miesten juoppous on naisille raskas arkinen taakka, mutta alkoholia ei enää nähdä sukupuolten keskinäisenä kiistakysymyksenä. Pikemminkin naiset vaativat itselleen samaa oikeutta käyttää alkoholia kuin miehille. Tilanne voi kuitenkin muuttua, jos alkoholikiistat tulevaisuudessa puhkeavat paikallistasolla. Kansallisellakin tasolla sosi-

aali- ja terveystalitiikka usein on naisten hoidossa, mutta valtiollinen lainsäädäntö määrittelee useimmat ongelmat ainakin muodollisesti sukupuolineutraalilla tavalla, kun taas miesten ja naisten arkiset suhteet voivat saada enemmän painoa paikallistasolla. On ehkä oireellista, että näkyvimmän amerikkalaisen alkoholiin liittyvän kansalaisjärjestön nimi on *Mothers Against Drunken Driving*.

ALKOHOLIHAITTOJEN YHTEISKUNNALLINEN SIETO

Juoppoudella on yhteiskunnalliset syynsä. Kun pohdimme yhteiskunnallisen alkoholi-kysymyksen tulevaisuutta, on kuitenkin hyödyllisempää miettiä sitä, miten paljon alkoholi-haittoja kukin yhteiskunta sietää, kuin sitä, miten paljon juoppoutta kukin yhteiskunta tuottaa.

Kaikkein eniten alkoholi-haittojen sietoon vaikuttaa työllisyysaste. Viimeksi alkoholipoliittiset mielipiteet Suomessa tiukentuivat 70-luvun alkupuoliskolla, kun kulutuksen nopea kasvu osui yhteen erittäin korkean työllisyyden kanssa. Työvoiman vilkas kysyntä imi alkoholi-haitat puistoista ja kodeista tehtaisiin ja toimistoihin, ja jopa tärkeimmät työmarkkinajärjestöt alkoivat kantaa huolta alkoholista. Mitään vastaavaa ei tällä hetkellä ole näkyvis-sä. Vaikka työttömyys alenisi tuntuvastikin, pulaa ei tule olemaan kuin korkeasti koulute-tuista työntekijöistä, ja halpa reservityövoima joutaa olla humalassakin.

Toinen juoppouden sietoa lisäävä seikka on luokkaerojen jyrkentyminen ja yhdyskuntien alueellinen eriytyminen. Suomessa hyvinvointivaltion rakennusvaihe kävi yksiin kou-lutusjärjestelmän ja elinkeinorakenteen mur-roksen kanssa. Sosiaalisen nousun mahdolli-suus tarjoutui hyvin suurille väestöryhmille, ilman että se olisi uhannut ylimpien kerrostu-mien uranäkymiä. Kun suuri rakennemuutos nyt on päättynyt, yhden työläisnuoren sosiaa- lisen nousu merkitsee aina uhkaa yhdelle keskiluokkaiselle nuorelle. Kyse ei ole vain

tulonjakotaistelusta vaan ennen kaikkea omi- en lasten sosiaalisen menestyksen turvaami- sesta. Siksi esimerkiksi paineet yhtenäistä koulujärjestelmää vastaan kasvavat kaiken aikaa.

Luokkaerojen jyrkentymisen toinen tärkeä seuraus on yhdyskuntien alueellinen eriyty- minen, ja juuri tämä vaikuttaa välittömimmin alkoholi-haittojen sietoon. Ainahan asukkai- den sosiaalinen koostumus on vaihdellut kau- punginosittain, mutta vielä 60- ja 70-luvulla sosiaalinen segregaatio esimerkiksi pääkau- punkiseudulla oli kansainvälisesti ottaen vä- häistä. 80-luvulta lähtien sosiaalinen eriyty- minen on näkynyt esimerkiksi asuntojen hin- noissa. Aikaisemmin eri alueiden hinnat vaihtelivat samansuuntaisesti, ja niitä määrä- sivät liikenneyhteydet ja asumismukavuus. Nykyisin paremman ja huonomman väen kau- punginosien hinnat muuttuvat eri tahtiin, ja asunnon ostaja joutuu maksamaan paitsi neli- öistään myös pelkästä osoitteesta ja hyvistä naapureista. Ja köyhät juopot eivät ole hyviä naapureita.

Seurauksena on alkoholi-haittojen entistä selvempi alueellinen eriytyminen ja kasautu- minen. Mainitsin edellä, että monet Helsingin keskustan kahvilat ja terassit todella ovat sekä hillitympiä että hilpeämpiä kuin ennen. Vastineeksi sivukaduilla ja lähiöissä on entis- tä synkempiä ja lohduttomampia kapakoita, mutta ne eivät ole joukkotiedotuksen ja yleis- en mielipiteen näkyvissä. Vain silloin tällöin nuorison pirskeet huuhtovat yli keskustan, mutta sitäkään heidän keskiluokkaiset van- hempansa eivät ole rekisteröimässä.

Alkoholikysymyksen tulevaisuus yhteis- kunnallisena kysymyksenä on siis kiinteästi sidoksissa koko yhteiskunnan rakenteellisiin muutoksiin. Jatkokysymys muotoillaan taval- lisesti tähän tapaan: Onko meillä sydäntä jät- tää köyhät ja tyhmit ja juopot oman onnensa nojaan? Itse haluaisin muotoilla saman kysy- myksen hiukan itsekkäämmin: Minkälaisessa yhteiskunnassa me itse parhaiten viihdymme, me jotka emme ole tyhmiä emmekä köyhiä? Sellaisessako, jossa suuri osa väestöä kyllä

asuu viihtyisästi ja turvallisesti mutta jossa naapurikaupunginosaan ei oikein uskalla mennä?

Loppujen lopuksi luotan kyllä siihen, että solidaarisuuteen perustuvan pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan perusteet eivät ole uhanalaisia. Sitä vastoin on täysi syy pelätä, että ilman määrätietoisia vastatoimia alkoholihaitat tuntuvasti kasvavat.

Luulen, että päähuomio on kiinnitettävä kolmelle lohkolle. Ensinnäkin on pidettävä huoli siitä, että edelleen pystymme seuraamaan alkoholiolojen kehitystä. Yksi tehokas tapa päästä eroon sosiaalisista ongelmista on lopettaa niitä koskeva kirjanpito. Tämän ei

saa antaa tapahtua, vaan tilanteen jatkuva seuranta on turvattava.

Toinen lohko on alkoholi-ongelmaisten hoidon ja huollon puolustaminen. Kun kuntien valtionapuja yhä leikataan, vaaravyöhykkeeseen joutuvat erityisesti juoppojen tapaiset erityisryhmät. Sekä inhimillisesti että yleisen sosiaalisen viihtyisyyden kannalta on kuitenkin tärkeää ylläpitää erityisesti päihdeongelmiin keskittyviä hoito- ja palvelujärjestelmiä.

Paikallinen alkoholipolitiikka on kolmas tärkeä toimintalohko. Paikalliset aloitteet eivät korvaa valtiollista politiikkaa, mutta niiden avulla voidaan pitää julkisuudessa esillä alkoholi-ongelmien erityisluonnetta.

ENGLISH SUMMARY

Klaus Mäkelä: Alcohol as a social issue in Finland (Yhteiskunnallinen väkijuomakysymys eilen ja tänään)

Following a brief historical overview, this article discusses the impact of the new Alcohol Act (in force from the beginning of 1995) on the dynamics of alcohol as a social issue.

From 1961 to 1993, the difference between the per capita consumption of pure alcohol in France and Finland declined from 15 to 5 litres. When Finland became a member of the European Union, the alcohol control system was dismantled, and alcohol consumption is likely to continue to grow because of European pressure to decrease alcohol taxation in Finland. Within the next 10–15 years,

Finland's alcohol consumption may well surpass that of Italy. Despite changes in Finnish drinking habits, the core patterns have remained, and Finnish drinking is a greater source of social disruption than drinking in Italy.

In 1995, tax-free import of alcoholic beverages from Russia and Estonia and increasing public drunkenness caused considerable public concern. It is likely, however, that alcohol issues will remain in the shadow of the general trend towards freer markets. Society is becoming increasingly tolerant of alcohol problems because of high unemployment (which keeps problem drinkers out of production) and increasing geographical differentiation and segregation of social communities (which makes alcohol problems less visible).

KEY WORDS:

Alcohol policy, longitudinal study, history, Finland, drinking habits